

ЗА УКРАЇНОЮ МАЙБУТНЄ

Війна між демократією та нігілізмом

Росія, застаріла тиранія, прагне знищити Україну, зухвалу демократію. Перемога України підтвердить принцип самоврядування, дозволить продовжити інтеграцію Європи та дасть можливість людям доброї волі повернутися з новими силами до інших глобальних викликів. Перемога Росії, навпаки, продовжить політику геноциду в Україні, підпорядкує європейців і зробить будь-яке бачення геополітичного Європейського Союзу застарілим. Якщо Росія продовжить свою незаконну блокаду Чорного моря, вона може виморити голодом африканців і азіатів, які залежать від українського зерна, що спровокує тривалу міжнародну кризу, яка практично зробить неможливою боротьбу із загальними загрозами, такими як зміна клімату. Перемога Росії зміцнить фашистів та інших тиранів, а також нігілістів, які бачать у політиці не що інше, як видовище, створене олігархами, щоб відволікти простих громадян від руйнування світу. Іншими словами, ця війна спрямована на встановлення принципів для двадцять першого століття. Йдеться про політику масової смерті та про сенс життя в політиці. А також про можливість демократичного майбутнього.

Дискусії про демократію часто починаються із стародавніх міст-держав Греції. Згідно з афінською легендою про походження, божества Посейдон і Афіна підносили дари громадянам, щоб отримати статус покровителя. Посейдон, бог моря, вдарив об землю своїм тризубом, змусивши землю затремтіти і виплеснути солону воду. Він пропонував афінянам силу моря і силу у війні, але вони збідли від смаку розсолу. Тоді Афіна посадила насіння оливи, яке проросло в оливкове дерево, яке пропонувало тінь для роздумів, оливки для їжі та олію для її приготування. Дар Афіни вважався вищим, і місто взяло її ім'я та заступництво.

Грецька легенда пропонує бачення демократії як спокою, життя вдумливих роздумів і споживання. Проте Афінам доводилося вигравати війни, щоб вижити. Найвідоміший захист демократії, – а саме надгробна промова Перікла, – розповідає про гармонію ризику та свободи. У Посейдона була власна думка про війну: іноді тризуб потрібно збити. Він також наводив аргументи на користь взаємозалежності. Процвітання, а часом і виживання, залежить від морської торгівлі. Зрештою, як таке маленьке місто-держава, як Афіни, могло дозволити собі присвятити свій обмежений ґрунт оливкам? Стародавні афіняни харчувалися зерном, яке привозили з північного узбережжя Чорного моря, вирощеного на чорноземі території сучасної південної України. Поряд з євреями, греки є найдавнішими безперервними мешканцями України. Маріуполь був їхнім містом, поки росіяни його не зруйнували. Південний район Херсонщини, де зараз ведуться бойові дії, носить грецьку назву, запозичену від грецького міста. У квітні українці потопили російський флагман «Москва» ракетами «Нептун», а «Нептун» – це римська назва «Посейдона».

Як сталося, що державним символом України є тризуб? Його можна знайти серед пам'яток держави, яку вікінги заснували в Києві близько тисячі років тому. Після прийняття християнства від Візантії, грекомовної Східної Римської імперії, київські правителі встановили світське пра-

во. Економіка перейшла від рабства до сільського господарства, оскільки люди стали об'єктом оподаткування, а не захоплення. У наступні століття, після падіння Київської держави, українські селяни були закріпачені поляками, а потім – росіянами. Коли українські лідери заснували республіку в 1918 році, вони відродили тризуб як національний символ. Незалежність означала не лише свободу від рабства, але й свободу використовувати землю на свій розсуд. Проте Українська Народна Республіка проіснувала недовго. Як і кілька інших молодих республік, створених після розпаду Російської імперії в 1917 році, вона була знищена більшовиками, а її землі були включені до складу Радянського Союзу. Прагнучи контролювати родючий ґрунт України, Йосип Сталін викликав штучний голод, який убив близько чотирьох мільйонів жителів Радянської України в 1932-1933 роках. Також багато українців були заслані в радянські концентраційні табори, відомі як ГУЛАГи. Коли нацистська Німеччина напала на Радянський Союз, метою Адольфа Гітлера був контроль над українським сільським господарством. Серед цивільних жертв знову було багато українців – цього разу вони вже були жертвами німецьких окупантів і червоноармійців, які перемогли німців. Після Другої світової війни Радянська Україна все ж зазнала повільного процесу русифікації, під час якого її культура деградувала.

Коли в 1991 році Радянський Союз закінчився, українці знову вхопилися за тризуб як за національний символ. За три десятиліття, що минули відтоді, Україна рухалася, невпинно, але безпомилково, у напрямку функціональної демократії. Покоління, яке зараз керує країною, знає радянську та дорадянську історію, але розуміє самоврядування як само собою зрозуміле. У той час, коли демократія в усьому світі занепадає, а в Сполучених Штатах знаходиться під загрозою, український опір російській агресії є дивовижним для багатьох підтвердженням віри в принципи демократії та її майбутнє. У цьому сенсі Україна є викликом тим людям на Заході, які забули етичні основи демократії і тим самим, свідомо чи мимоволі, поступилися полем олігархії та імперії вдома та за кордоном. Український опір є бажаним і потрібним викликом.

ТЕСТ НА УМИРОТВОРЕННЯ

Історія демократії ХХ століття є нагадуванням про те, що відбувається, коли цей виклик не вирішено. Схоже, як було після 1991 року, період після 1918 року ознаменувався піднесенням і падінням демократії. Сьогодні переломним моментом так чи інакше є Україна, тоді як у міжвоєнній Європі це була Чехословаччина. Як і Україна у 2022 році, Чехословаччина у 1938 році була недосконалою багатомовною республікою у складному сусідстві. У 1938 і 1939 роках, після того, як європейські держави вирішили заспокоїти нацистську Німеччину в Мюнхені, гітлерівський режим придушив чехословацьку демократію шляхом залякування, безчинного вторгнення, поділу та анексії. Те, що насправді сталося в Чехословаччині, було схоже на те, що Росія, здається, планувала щодо України. Риторика Путіна нагадує риторику Гітлера аж до плагіату: обидва стверджували, що сусідня демократія є певною мірою тиранічною, обидва апелювали до уявних порушень

прав меншин як причини для вторгнення, обидва стверджували, що сусідньої нації насправді не існує, а її держава нелегітимна.

У 1938 році Чехословаччина мала пристойні збройні сили, найкращу збройову промисловість у Європі та природний захист, покращений укріпленнями. Нацистська Німеччина, можливо, не перемогла Чехословаччину у відкритій війні і точно не зробила б це так швидко і легко. Проте союзники Чехословаччини покинули її, а її лідери доленосно обрали еміграцію, а не опір. Поразка була, у вирішальному сенсі, моральною. І це уможливило фізичну трансформацію континенту війною, створивши деякі передумови для Голокосту європейських євреїв.

Війна в Україні є перевіркою того, чи може тиранія, яка претендує на демократію, перемогти.

До того часу, коли Німеччина напала на Польщу у вересні 1939 року, Чехословаччини вже не існувало, а її територія та ресурси були перерозподілені відповідно до німецьких переваг. Тепер Німеччина мала довший кордон із Польщею, більше населення, чехословацькі танки та десятки тисяч словацьких солдатів. У Гітлера також був потужний союзник у Радянському Союзі, який долучився до знищення Польщі після вторгнення зі сходу. Під час вторгнення Німеччини у Францію та інші країни в 1940 році та під час битви за Британію трохи згодом того ж року німецькі транспортні засоби заправлялися радянською нафтою, а німецькі солдати користувалися радянським зерном – майже все воно було видобуте з України.

Ця послідовність подій почалася з легкого поглинання Німеччиною Чехословаччини. Друга світова війна, принаймні в тому вигляді, в якому вона була, була б неможливою, якби чехословаки дали відсіч. Ніхто не може знати, що сталося б, якби німці загрузли в Богемії в 1938 році. Але ми можемо бути впевнені, що Гітлер не мав би почуття непереборного імпульсу, який здобув йому союзників і налякав його ворогів. Напевно, радянському керівництву було б важче виправдати союз. Гітлер не зміг би використати чехословацьку зброю у своєму наступі на Польщу, який би почався пізніше, якщо взагалі почався б. Сполучене Королівство і Франція мали б більше часу, щоб підготуватися до війни і, можливо, допомогти Польщі. До 1938 року Європа виходила з Великої депресії, яка була основною силою, що спонукала людей до політичних крайнощів. Якби Гітлер отримав по носі ще під час своєї першої кампанії, привабливість ультраправих могла б впасти.

ПОСТМОДЕРНІ ТИРАНИ

На відміну від чехословацьких лідерів, українські лідери вирішили боротися і були підтримані, принаймні певною мірою, іншими демократіями. Чинячи опір, українці запобігли низці дуже темних сценаріїв і виграли європейським та північноамериканським демократіям дорожчий час на роздуми та підготовку. Повну значимість українського опору 2022 року, як і замирення 1938 року, можна збагнути, лише якщо взяти до уваги майбутнє, яке воно відкриває або закриває. А для цього потрібне минуле, щоб зрозуміти сьогодні.

Класичне поняття тиранії та сучасна концепція фашизму допомагають зрозуміти режим Путіна, але жодного з них недостатньо. Основні недоліки тираній є загальними й давно відомими, наприклад, зафіксованими Платоном у його «Республіці». Тирані опираються добрим порадам, стають одержимими, коли старіють і хворіють, і бажають залишити невмирущу спадщину. Все це, безумовно, видно з рішення Путіна вторгнутися в Україну. Фашизм, – специфічна форма тиранії, – також допомагає пояснити

сучасну Росію, яка характеризується культом особи, де-факто єдиною партією, масовою пропагандою, перевагою волі над розумом і політикою «ми проти них». Оскільки фашизм ставить насильство над розумом, його можна перемогти лише силою. Фашизм був досить популярним – і не лише у фашистських країнах – до кінця Другої світової війни. Він був дискредитований лише тому, що Німеччина та Італія програли війну.

Росія, хоч і фашистська вгорі, але не наскрізь фашистська. У центрі режиму Путіна лежить специфічна порожнеча. Це порожнеча в очах російських чиновників на фотографіях, коли вони дивляться в порожню середню відстань – звичка, що, на їхню думку, проєктує чоловічу незворушність. Режим Путіна функціонує не шляхом мобілізації суспільства за допомогою єдиного великого бачення, як це робили фашистські Німеччина та Італія, а шляхом демобілізації окремих людей, запевняючи їх у тому, що немає певності та інституцій, яким можна довіряти. Ця звичка демобілізації була проблемою для російських лідерів під час війни в Україні, оскільки вони виховували своїх громадян дивитися телевизор, а не брати до рук зброю. Незважаючи на це, нігілізм, який лежить в основі демобілізації, становить пряму загрозу демократії.

Режим Путіна є імперіалістичним та олігархічним, існування якого залежить від пропаганди, яка стверджує, що весь світ завжди такий. У той час як підтримка Росією фашизму, білого націоналізму та хаосу приносить їй певного роду прихильників, її бездонний нігілізм – це те, що приваблює громадян демократичних країн, які не знають, де знайти етичні орієнтири, яких навчили, і що демократія – це природний наслідок капіталізму або що всі думки однаково дійсні. Дар російських пропагандистів полягав у тому, щоб розбирати речі, зчищати шари, поки не залишиться нічого, крім сліз інших і власного цинічного сміху. Росія виграла пропагандистську війну, коли востаннє вторглася в Україну в 2014 році, націлившись на вразливих європейців і американців у соціальних мережах, розповідаючи про українців як про нацистів, євреїв, феміністок і геїв. Але відтоді багато чого змінилося: до влади прийшло покоління молодих українців, які спілкуються краще, ніж старші росіяни в Кремлі.

Захист путінського режиму запропонували люди, які діють як літературні критики, які постійно лукавлять. Український опір, втіленням якого є президент Володимир Зеленський, був більше схожий на літературу: пильна увага до мистецтва, безперечно, але з метою артикуляції цінностей. Якщо все, що у вас є, це літературна критика, ви визнаєте, що все тане в повітрі, і визнаєте цінності, які роблять можливою демократичну політику. Але коли людина має літературу, то відчуває певну солідність і має відчуття, що втілювати цінності цікавіше й сміливіше, ніж відкидати чи кепкувати над ними.

ТИРАНИ ОПИРАЮТЬСЯ ДОБРИМ ПОРАДАМ

Творіння передує критиці й переживає її. Дія краща за глузування. Як сказав Перікл: «Ми покладаємося не на управління чи хитрість, а на власні серця та руки». Контраст між лукавими чорними костюмами російських ідеологів та пропагандистів і щирими оливковими тонами українських лідерів і солдатів нагадує про одну з найголовніших вимог демократії: люди мають відкрито стверджувати цінності, незважаючи на ризик, пов'язаний з цим. Стародавні філософи розуміли, що чесноти були такими ж важливими, як і матеріальні чинники, для піднесення та падіння режимів. Греки знали, що демократія може поступитися олігархії, римляни знали, що республіки можуть стати ім-

періями, і всі вони знали, що такі трансформації були як моральними, так і інституційними. Ці знання лежать в основі західних літературних і філософських традицій. Як визнав Аристотель, істина була одночасно необхідною для демократії та вразливою для пропаганди. Будь-яке відродження демократії, включно з американським 1776 року з його самоочевидними істинами, залежало від етичних тверджень: не про те, що демократія мала існувати, а про те, що вона мала існувати як вираження бунтарського етичного зобов'язання проти всюдисущих сил тяжіння олігархії та імперії.

Це стосується будь-якого відродження демократії, за винятком останнього, яке відбулося після східноєвропейських революцій 1989 року та розпаду Радянського Союзу 1991 року. На той момент, коли Росія та Україна стали незалежними державами, спотворена віра була покладена в «кінець історії», відсутність альтернатив демократії та природу капіталізму. Багато американців втратили природний страх перед олігархією та імперією (своєю чи чужою) і забули про органічний зв'язок демократії з етичними зобов'язаннями та фізичною мужністю. Розмови про демократію кінця ХХ сторіччя змішували правильне моральне твердження про те, що люди мають правити, з неправильним фактичним твердженням про те, що демократія є природним станом речей або неминучою умовою привілейованої нації. Це непорозуміння зробило демократії вразливими – як старі, так і нові.

Нинішній російський режим є одним із наслідків помилкової віри в те, що демократія виникає природно і що всі думки однаково справедливі. Якби це було правдою, то Росія справді була б демократією, як стверджує Путін. Війна в Україні є перевіркою того, чи може тиранія, яка претендує на демократію, перемогти і тим самим поширити свій логічний та етичний вакуум. Ті, хто сприймав демократію як належне, йшли лунатизмом до тиранії. Український спротив – тривожний дзвінок.

ГАРЯЧА БОРОТЬБА

У неділю, перед тим, як Росія почала своє останнє вторгнення в Україну, на американському телебаченні я передбачив, що Зеленський залишиться в Києві, в разі якщо Росія вторгнеться. Мене висміювали за це передбачення, як і те, що я свого часу передбачив попереднє російське вторгнення, а також небезпеку, яку представляв президент США Дональд Трамп для американської демократії, та й спробу Трампа проведення перевороту. Колишні радники Трампа та президента Барака Обами не погодилися зі мною в цих питаннях на одній із лекцій в Єльському університеті, де я викладаю. Вони лише відображали американський консенсус. Американці схильні бачити війну в Україні в довгій тіні терактів 11 вересня та американських моральних і військових поразок, які послидували за ними. В адміністрації Байдена чиновники побоювалися, що, ставши на бік Києва, вони ризикують повторення з падінням Кабула. Серед молодих людей та лівих політичних сил виникло глибше занепокоєння через відсутність національного розрахунку щодо вторгнення в Ірак, виправданого на той час тим, що знищення одного режиму створить *tabula rasa*, з якої природним чином виникне демократія. Ідіотизм цього аргументу змусив покоління засумніватися в тому, що війна та демократія можуть мати щось спільне одне з одним. Занепокоєння з приводу чергових військових дій було, можливо, зрозумілим, але схожість між Іраком та Україною була лише поверхневою. Українці не нав'язували власного бачення іншій країні. Вони захищали своє право обирати власних лідерів від вторгнення, спря-

мованого на знищення їхньої демократії та іншого суспільства.

Адміністрація Трампа поширила цинізм з іншого боку. Спочатку Трамп відмовив Україні в озброєнні, щоб шантажувати Зеленського. Тоді він показав, що президент США спробував би здійснити переворот, щоб залишитися при владі після поразки на виборах. Спостерігати, як співгромадяни гинуть, намагаючись повалити демократію, – це протилежність ризику життям заради її захисту. Звичайно, якщо демократія стосується лише більших сил, а не етики, тоді дії Трампа мали б повний сенс. Якщо хтось вірить, що капіталістичний егоїзм автоматично стає демократичною чеснотою, а брехня про те, хто переміг на виборах, є просто висловленням думки, тоді Трамп є нормальним політиком. По суті, він нахабно персоніфікує російську ідею про те, що цінностей і правди немає.

Американці здебільшого забули, що демократія – це цінність, заради якої обраний посадовець – або громадянин, якщо на те пішло – може вибрати жити чи померти. Ризикнувши, Зеленський перетворив свою роль із незначного учасника скандалу Трампа на героя демократії. Американці припускали, що він захоче втекти, тому що вони переконалися у перевазі безособових сил: якщо вони принесуть демократію, тим краще, але коли вони цього не зроблять, люди підкоряються. «Мені потрібна амуніція, а не підвіз», – так Зеленський відповів на заклики США покинути Київ. Можливо, це було не так красномовно, як похоронна промова Перікла, але в ньому йдеться про те саме: є честь у виборі правильного способу смерті від імені народу, який шукає правильного способу життя.

Протягом 30 років надто багато американців вважали само собою зрозумілим, що демократія – це щось, що зробив хтось інший, або, точніше, щось інше: історія через кінець, альтернативи через зникнення, капіталізм через якусь незрозумілу магію. (Зрештою, Росія та Китай – капіталісти.) Ця епоха закінчилася, коли Зеленський одного разу в лютому з'явився ввечері, щоб зняти себе на відео: «Президент тут». Якщо лідер вірить, що демократія є лише результатом більших факторів, тоді він втече, коли здається, що ці більші фактори проти нього. Питання про відповідальність ніколи не постане. Але демократія вимагає «серйозної боротьби», як сказав американський аболіціоніст Фредерік Дуглас. Український опір тому, що здавалося переважаючою силою, нагадав світові, що демократія полягає не в прийнятті очевидного вироку історії. Йдеться про створення історії; прагнення до людських цінностей попри вагу імперії, олігархії та пропаганди; і, роблячи це, відкриваються раніше небачені можливості.

«ЖИТТЯ В ПРАВДІ»

На перший погляд, проста правда Зеленського про те, що «президент тут», мала на меті зруйнувати російську пропаганду, яка стверджувала, що він втік з міста. Але відео, зняте під відкритим небом під час атаки на Київ, також стало поверненням сенсу свободи слова, про яку забули. Грецький драматург Евріпід розумів, що мета свободи слова – говорити правду владі. Вільний оратор прояснює небезпечний світ не лише тим, що він говорить, але й ризиком, на який він йде, коли говорить. Сказавши, що «президент тут», коли бомби падали і вбивці наближалися, Зеленський «жив по правді», за словами Вацлава Гавела, або, як сказав один із моїх студентів у в'язниці, «розмовляв». Найвідоміший есей Гавела на цю тему «Сила безсилля» був присвячений пам'яті філософа Яна Патоцького, який помер невдовзі після того, як його допитувала таємна полі-

ція комуністичної Чехословаччини. Путін, офіцер КДБ з 1975 по 1991 рік, поширює садистську традицію слідчих: ніщо неправда, ніщо не варте жертви, все жарти, всі продаються. Сила робить правду, тільки дурні вірять інакше, і вони мають платити за те, що вони дурні.

Після 1991 року нігілізм пізнього комунізму перелився разом із самовдоволеною західною ідеєю про те, що демократія є лише результатом безособових сил. Якби виявилось, що ці сили штовхали в різні боки, наприклад, до олігархії чи імперії, що тоді було говорити? Але в традиції Евріпіда, Гавела чи тепер і Зеленського вважається само собою зрозумілим, що більші сили завжди проти особистості, і що громадянство реалізується через відповідальність, яку людина бере на себе за слова, і ризик, який бере на себе вчинками. Істина не в силі, а в захисті від неї. Ось чому необхідна свобода слова: не для того, щоб виправдуватися, не для того, щоб підлаштовуватися, а для того, щоб утверджувати цінності у світі, оскільки це є передумовою самоврядування.

Ті, хто сприймав демократію як належне, йшли лунаризмом до тиранії.

У період занепаду після 1989 року багато громадян північноамериканських і європейських демократій почали пов'язувати свободу слова зі здатністю багатих використовувати засоби масової інформації для трансляції самопоблажливій нісенітничі. Однак коли згадати про мету свободи слова, то більше дбають про те, скільки підписників у соціальних мережах має олігарх, а не про те, як цей олігарх став багатим. Такі олігархи, як Путін і Трамп, роблять навпаки, аніж говорять правду владі: вони говорять неправду заради влади. Трамп сказав велику неправду про вибори (які він виграв); Путін сказав велику неправду про Україну (що її немає). Путінська фейкова історія Східної Європи, – одне з його виправдань війни, – настільки обурлива, що дає можливість згадати про свободу слова. Якщо один із найбагатших людей світу, який командує величезною армією, стверджує, що сусідньої країни не існує, це не просто приклад вільного вираження поглядів. Це геноцидна мова ненависті, форма дій, якій необхідно протистояти іншими формами дій.

В есе, опублікованому у липні 2021 року, Путін стверджував, що події Х століття визначили єдність України та Росії. Як історія, це просто гротескно, оскільки єдиною людською творчістю, яку вона дозволяє протягом тисячі років і сотень мільйонів життів, є творчість тирана ретроспективно та довільно обирати власну генеалогію влади. Нації не визначаються офіційним міфом, а створюються людьми, які встановлюють зв'язки між минулим і майбутнім. Як сказав французький історик Ернест Ренан, нація – це «щоденний плебісцит». Німецький історик Франк Гольчевський мав рацію, коли сказав, що національна ідентичність – це не відображення «етнічної приналежності, мови та релігії», а скоріше «ствердження певної історичної та політичної можливості». Щось подібне можна сказати і про демократію: її можуть зробити лише люди, які хочуть цього і в ім'я цінностей, які вони стверджують, ризикуючи за них.

Українська нація існує. Результати щоденного плебісциту очевидні, щира боротьба очевидна. Жодне суспільство не повинно чинити опір російському вторгненню, щоб бути визнаним. Не варто було загинути десяткам журналістів, щоб ми побачили основні істини, які вони намагалися повідомити до та під час вторгнення. Те, що Заходу знадобилося стільки зусиль (і стільки непотрібного кровопролиття), щоб взагалі побачити Україну, свідчить про виклик, який ставить перед собою російський нігілізм. Це

показує, наскільки Захід наблизився до того, щоб поступитися традицією демократії.

ВЕЛИКА БРЕХНЯ

Якщо хтось забуває, що мета свободи слова – говорити правду владі, він не бачить, що велика брехня, яку говорять впливові люди, послаблює демократію. Режим Путіна чітко демонструє це, організовуючи політику навколо безсоромного створення вигадок. Чесність Росії, стверджують аргументи, полягає у визнанні того, що правди немає. На відміну від Заходу, Росія уникає лицемірства, відкидаючи всі цінності з самого початку. Путін утримується при владі за допомогою такого стратегічного релятивізму: не роблячи кращою свою країну, а змушуючи інші країни виглядати гірше. Іноді це означає діяти, щоб дестабілізувати їх – наприклад, у випадку невдалого втручання Росії у вибори в Україні в 2014 році, успішної цифрової підтримки Brexit у Сполученому Королівстві в 2016 році та успішної цифрової підтримки Трампа в 2016 році.

Ця філософська система дозволяє Путіну діяти, а також захищати себе. Росіянам можна сказати, що Україна – центр світу, потім, що Сирія – центр світу, а потім знову, що Україна – центр світу. Їм можна сказати, що коли їхні збройні сили втручаються в Україну чи Сирію, інша сторона починає вбивати своїх людей. Їм одного дня можна сказати, що війна з Україною неможлива, а наступного – що війна з Україною неминуча, як це було в лютому. Їм можна сказати, що українці – це справді росіяни, яких хочуть окупувати, а також нацистські сатаністи, яких треба знищити. Путіна не можна загнати в кут. Оскільки російська влада еквівалентна контролю над закритою системою ЗМІ, він може просто оголосити про перемогу та змінити тему. Якщо Росія програє війну з Україною, він просто стверджуватиме, що виграв, і росіяни йому повірять або владуть, що це роблять.

Щоб такий режим вижив, уявлення про те, що демократія ґрунтується на сміливості говорити правду, має бути знищено насильством, якщо його неможливо висміяти. Ніч за нічю кремлівські пропагандисти пояснюють по телебаченню, що не може бути такої людини, як Зеленський, такої нації, як Україна, чи такого ладу, як демократія. Самоврядування повинно бути жартом; Україна має бути жартом; Зеленський, мабуть, також жарт. Якщо ні, то вся історія Кремля про те, що Росія є вищою, оскільки визнає, що ніщо не є правдою, розвалиться на шматки. Якщо українці дійсно можуть створити суспільство і дійсно можуть обирати своїх лідерів, то чому б росіянам не зробити те саме?

Росіян слід утримувати від таких думок аргументами щодо України, які настільки ж огидні, як і неправдиві. Російська воєнна пропаганда щодо України є глибоко агресивно, навмисно брехливою, і це її мета: зробити гротескно брехню нормальною та знищити людську здатність розрізняти та стримувати емоції. Коли Росія масово вбиває українських військовополонених і звинувачує Україну, вона насправді не претендує на правду: вона просто намагається залучити західних журналістів до того, щоб вони однаково повідомляли про всі сторони, щоб вони ігнорували факти, які можна знайти. Суть полягає в тому, щоб уся війна виглядала незрозумілою та брудною, тим самим перешкоджаючи участі Заходу. Коли російські фашисти називають українців «фашистами», вони грають у цю гру, і надто багато інших приєднується до них. Смішно розглядати Зеленського як частину світової єврейської та нацистської змови, але російська пропаганда регулярно висуває обидва твердження. Але суть в абсурді.

Демократія та національність залежать від здатності людей самостійно оцінювати світ і йти на несподіваний ризик; їх знищення залежить від утвердження великої брехні, яка, як відомо, є такою. Зеленський наголосив на цьому в одному зі своїх вечірніх звернень цього березня: брехня вимагає насильства не тому, що насильство може зробити брехню правдою, а тому, що воно може вбити або принизити людей, які мають сміливість говорити правду владі. Як зазначив російський мислитель Михайло Бахтін, жити всередині брехні означає стати чужим знаряддям. Вбити чи померти всередині брехні ще гірше, оскільки це дає можливість такому режиму, як російський, відродитися. Вбивство за брехню має наслідки для багатьох поколінь для Росії, навіть за десятки тисяч убитих і понівечених молодих громадян. Старше російське покоління проштовхує молодше, залишаючи політичну територію настільки слизькою від крові, що молоді ніколи не можуть просунутися, а старі можуть залишатися на своїх місцях до смерті. Україною вже керує покоління, яке звикло обирати собі лідерів, чого росіяни ніколи не мали. Їхнє насильство у всіх його формах покликано знищити українське майбутнє. Російські державні ЗМІ знову і знову виявляли і виявляють прагнення Москви до геноциду. На окупованих територіях росіяни страчують громадян України чоловічої статі або змушують їх йти гинути на фронт. Росіяни гвалтують українців, щоб не дати їм бажання мати дітей. Мільйони українців, примусово депортованих до Росії, багато з яких жінки з маленькими дітьми або дітородного віку, змушені прийняти те, що вони знають як неправду, щоб уникнути в'язниці та тортур. Менш драматичним, але все ж значущим є навмисне знищення Росією українських архівів, бібліотек, університетів і видавництв. Війна ведеться за контроль над територією, а також над утробами та розумом – іншими словами, ведеться війна за майбутнє.

Росія втілює фашизм, заявляючи, що бореться з ним; Росіяни вчиняють геноцид, заявляючи, що хочуть йому запобігти. Ця пропаганда не зовсім неефективна: той факт, що Москва стверджує, що бореться з нацистами, відволікає багатьох спостерігачів від фашизму режиму Путіна. І перш ніж північноамериканці та європейці зможуть хвалити себе за перемогу в битві наративів, вони мають звернути увагу на глобальний Південь. Там переважає історія Путіна про війну, навіть коли азіати та африканці платять жакливу ціну за війну, яку він обрав.

ГОЛОД І ФІКЦІЯ

Пропагандистська машина Путіна, як і решта його режиму, фінансується за рахунок доходів від експорту нафти та газу. Іншими словами, існування нинішнього російського порядку залежить від світу, який не здійснив перехід до сталої енергетики. Війну Росії проти України можна розуміти як свого роду попередній перегляд того, як виглядатиме неконтрольована зміна клімату: запеклі війни, які ведуть брехливі вуглеводневі олігархи, расове насильство замість прагнення до виживання людей за допомогою технологій, дефіцит і голод у більшій частині світу і катастрофи в деяких частинах глобального Півдня.

В українській історії політична фантастика супроводжує політичний голод. На початку 1930-х років, коли Сталін розпочав те, що він назвав «внутрішньою колонізацією» Радянського Союзу, багато чого очікували від родючого ґрунту України. І коли його план швидкої колективізації сільського господарства провалився, Сталін звинуватив довгий список готових «цапів-відбувайлів»: спочатку українських комуністів, потім уявних українських націоналістів, яким комуністи нібито служили, потім уявних по-

льських агентів, яким націоналісти також нібито служили. Тим часом Політбюро проводило ревізії та інші каральні заходи, які забезпечили загибель близько чотирьох мільйонів українців. Тих за кордоном, хто намагався організувати допомогу, зокрема українську феміністку Мілену Рудницьку, яка виявилася єврейкою, називали нацистами. Цей список фантастичних ворогів 1933 року вражає схожий на сьогоденний список Росії.

Тут є ширша історична закономірність, у якій експлуатація плодів української землі виправдовується фантазіями про землю та людей. У стародавні часи греки уявляли чудовиська та дива на землях, які зараз є Україною. В епоху Відродження, коли польські шляхтичі закріпачили українських селян, вони вигадали собі міф про расову вищість. Після того, як Російська імперія вимагала українську територію від поділеної Польщі, її вчені вигадали зручну історію про те, як дві землі були однією – історія, яку Путін повторив у своєму минулорічному есе. Путін скопіював фантазії Сталіна – і, якщо на те пішло, Гітлера. Україна була центром нацистського плану голодування, згідно з яким сталінські колгоспи мали бути захоплені та використані для годування Німеччини та інших європейських територій, що призвело до того, що десятки мільйонів радянських громадян померли від голоду. Борючись за контроль над українськими продуктами харчування, нацисти зображували українців простим колоніальним народом, який був би радий, якби ними хтось правив. Це також було думкою Путіна.

Схоже, у Путіна є свій план щодо голодування. Україна є одним із найбільших експортерів сільськогосподарської продукції у світі. Але російський флот заблокував українські порти в Чорному морі, російські солдати підпалили українські поля, а російська артилерія обстріляла зернові силоси та залізничну інфраструктуру, необхідну для доставки зерна до портів. Подібно до Сталіна в 1933 році, Путін вжив свідомих кроків, щоб ризикувати голодною смертю мільйонів. Ліван значною мірою покладається на українське зерно, як і Ефіопія, Ємен та крихітні країни Сахелю. Проте поширення голоду – це не лише те, що українська їжа не потрапляє на звичайні ринки. Очікування дефіциту скрізь підвищує ціни на продукти харчування. Можна очікувати, що китайці накопичуватимуть їжу, що призведе до зростання цін. Першими постраждають найслабші та найбідніші. І в цьому суть. Коли помирають ті, хто не має голосу, ті, хто править за допомогою смертоносного видовища, вибирають сенс своєї смерті. І це те, що Путін може зробити.

Перемога України дала б свіжий вітер демократії.

У той час як Сталін пропагандою прикривав український голод 1930-х років, Путін використовує сам голод як пропаганду. Уже кілька місяців російські пропагандисти звинувачують Україну в загрозі голоду. Таку брехню вразливого африканському та азіатському населенню легше зрозуміти в світлі расистського, колоніального мислення путінського режиму. Це, зрештою, режим, який дозволив спроектувати зображення Обама, що рубає нан, на стіну посольства США в Москві, і чий ЗМІ оголосили останній рік правління Обама «роком мавпи». Путін, як і інші білі націоналісти, одержимий демографією та боїться, що його расу будуть переважати.

Сама війна йшла за расовою арифметикою. Деякі з перших російських солдатів, які загинули в бою, були етнічними азіатами зі Східної Росії, а багато з тих, хто загинув після цього, були примусово призвані українцями з Донбасу. Українських жінок і дітей депортували до Росії, тому що їх сприймали як асимілюваних людей, які можуть поповнити ряди білих росіян. Морити голодом африканців і азіатів, як це бачить Путін, – це спосіб перенести де-

мографічний стрес на Європу через хвилю біженців, які рятуються від голоду. Російські бомбардування мирних жителів Сирії йшли за схожою логікою.

У плані голодування нічого не приховано. На Петербурзькому міжнародному економічному форумі в червні 2022 року Маргарита Симоньян, головний редактор державної мережі RT, заявила, що «вся наша надія – на голод». Як розуміє досвідчений пропагандист, сенс голодування африканців і азіатів полягає в тому, щоб створити фон для пропаганди. Якщо вони почнуть гинути, українці стануть «цапами-відбувайлами». Це може спрацювати, а може й ні. У всі минулі фантазії про Україну та її продукти свого часу повірили впливові люди. Сьогодні російська пропаганда має перевагу на глобальному Півдні. У більшій частині Африки Росія є відомою величиною, тоді як Україна – ні. Небагато африканських лідерів публічно виступили проти війни Путіна, і деяких можна переконати повторювати його тезу. У всьому глобальному Півдні маловідомо, що Україна є провідним експортером продовольства, а також те, що вона бідна країна з ВВП на душу населення, у порівнянні з ВВП країн, які вона годує, таких як Єгипет і Алжир.

Але є привід і дия надії. Українці намагалися донести реальність своєї позиції до людей на глобальному Півдні, щоб ті могли говорити правду про голодний план Москви і тим самим унеможливити його. І оскільки Україна отримала кращу зброю від Сполучених Штатів і Європи, вплив Росії на Чорне море ослаб. У липні Україна і Росія підписали угоди з Туреччиною, які, в принципі, мають дозволити частині українського зерна залишати Чорне море і годувати африканців та азіатів. Проте наступного дня після підписання угоди Росія обстріляла ракетами Одеський порт, звідки Україна відправляла значну частину свого зерна. Через кілька днів після цього Росія ракетним ударом знищила провідного українського агробізнесмена. Єдиний вірний спосіб нагодувати світ, щоб українські вояки пробивали собі шлях через Херсонську губернію до Чорного моря і до перемоги.

ОСТАННЯ ІМПЕРІАЛЬНА ВІЙНА

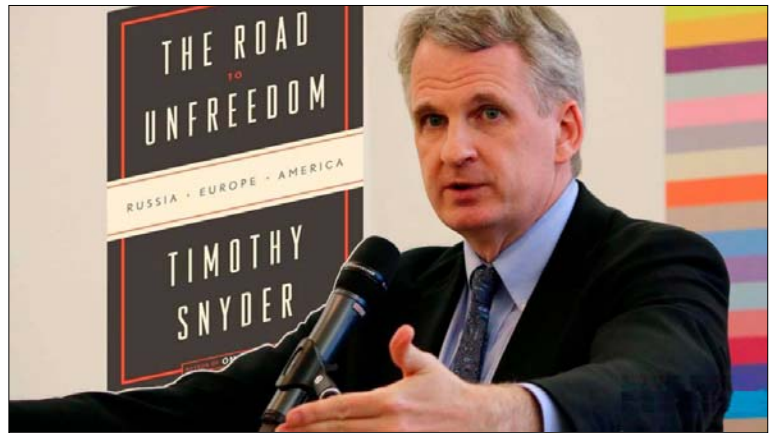
Україна веде війну проти тиранії, яка також є колоніальною державою. Самоврядування означає не лише захист демократичного принципу обрання власних правителів, а й повагу до рівності держав. Російські лідери чітко заявили, що вони вірять, що лише деякі держави є суверенними, а Україна є не більш ніж колонією. Перемога України захистила б український суверенітет зокрема і принцип суверенітету загалом. Це також покращило б перспективи інших постколоніальних держав. Як стверджував економіст Амартія Сен, імперський голод є результатом політичного вибору щодо розподілу, а не нестачі їжі. У разі перемоги Україна відновить експорт продовольства на глобальний Південь. Усунувши великий ризик страждань і нестабільності на глобальному Півдні, Україна-переможець збереже можливість глобальної співпраці щодо спільних проблем, таких як зміна клімату.

Для Європи також важливо, щоб Україна виграла, а Росія програла. Європейський Союз – це сукупність постімперських держав: деякі з них – колишні імперські метрополії, деякі – постімперські периферії. Українці розуміють, що вступ до Європейського Союзу – це шлях до убезпечення державності з уразливої периферійної позиції. Для перемоги України необхідно мати перспективу членства в ЄС. Як розуміють багато росіян, Росія має програти зі схожих причин. Європейські держави, які сьогодні пишаються своїми традиціями права та толерантності, стали справжніми демократіями лише після поразки в останній

імперській війні. Росія, яка веде імперську війну в Україні, ніколи не зможе прийняти верховенство права, а Росія, яка контролює українську територію, ніколи не дозволить вільних виборів. Росія, яка програє таку війну, в якій путінізм є негативним спадком, має шанс. Попри те, що стверджує російська пропаганда, Москва частенько програє війни, і кожен період реформ у сучасній історії Росії відбувався після військової поразки.

Українська перемога терміново необхідна, щоб запобігти подальшим смертям та звірствам в Україні. Але результат війни має значення для всього світу, не лише у фізичному царстві болю та голоду, але й у царині цінностей, де доступне можливе майбутнє. Український спротив нагадує нам, що демократія – це людський ризик і людські принципи, а українська перемога дала б демократії свіжий вітер. Український тризуб, який прикрашає уніформи українців, які зараз перебувають у стані війни, тягнеться через традиції країни в давню історію, надаючи посилення, які можна використати для переосмислення та відродження демократії.

Афіну і Посейдона можна звести разом. Зрештою, Афіна була богинею не лише справедливості, а й справедливої війни. Посейдон відображав не лише насильство, а й комерцію. Афіняни обрали Афіну своєю покровителькою, але потім збудували фонтан для Посейдона в Акрополі – на тому самому місці, за легендою, де вдарився його тризуб. Перемога України виправдала б і знову об'єднала ці цінності: цінності Афіни – зваженість і процвітання, та цінності Посейдона – рішучість і торгівлю. Якщо Україні вдасться відвоювати свій південь, то морські шляхи, які годували стародавніх греків, будуть знову відкриті, і світ буде просвітлений українським прикладом ризику заради самоврядування. Зрештою, оливковому дереву знадобиться тризуб. Тільки за перемогою прийде мир. Світ може отримати оливкову гілку, але тільки якщо українці зможуть пробитися назад до моря.

Тімоті ШНАЙДЕР

Foreign Affairs
вересень/жовтень 2022 року

Ukraine Holds the Future
The War Between Democracy and Nihilism

By Timothy Snyder
September/October 2022

Переклад з англійської Вікторії О. РОМАНЧУК,
членкині Organisation Mondiale de la Presse
Periodique (Brussels, Belgium)